

A Terézváros a Tanácsköztársaság idején

Budapest VI. kerületének lakossága tisztelettel emlékezik a Tanácsköztársaság történelmi eseményeire. A Terézvárosnak — már földrajzi helyzeténél fogva is — jelentékeny szerepe volt e nagy időszak mozgalmában. Akkor a kerület nagyobb volt mint ma: magába foglalta a XIII. kerület, az Angyalföld Váci útig záródó nagy gyári területét, továbbá a mai Zuglót, a XIV. kerületet is, a Városligettel együtt. Lakosságát tekintve tehát a főváros második legnagyobb kerülete volt, ugyanakkor az egyik legnagyobb munkáskerület, s egyidejűleg igen nagy zöldterülettel rendelkező kerület is (ez utóbbi az élelmezési nehézségek idején volt fontos tényező). Azonkívül itt húzódik a főváros legpompásabb, és a munkásmozgalom megmozdulásainak leghagyományosabb felvonulási útvonala, az Andrásy út (ma Népköztársaság útja). S végül — de nem utolsósorban — ebben a kerületben volt található a forradalmi irányba lendülő kultúra sok nagyszerű létesítménye, mint a Zeneakadémia, a Képzőművészeti Főiskola, a színházak, az újságírók és írók szervezetei, továbbá sok szakszervezet és más jelentős intézmények, mint a Vörös Őrség központja és a Marx—Lenin-ház, amelyben a különböző nemzeti kommunista frakciók, így a Vörös Hedsereg első egységeit kiállító volt orosz hadifogoly kommunisták pártfrakciói is székeltek. Talán jogos, ha a Terézváros munkásmozgalma című kiadványból idézve azt mondjuk, hogy bizonyos történelmi pillanatokban „a magyar munkásmozgalom szíve a Terézvárosban dobogott.”¹

A Tanácsköztársaságot létrehozó első politikai lépés, a KMP és az SZDP március 21-i egyesülése, természetesen helyi vonatkozásaiban is alapvető jelentőségű volt. Március 25-én volt a terézvárosi pártszervezet egyesítést előkészítő ülése (Rózsa — ma Rózsa Ferenc — utca 65.); következő napon pedig a pártszervezet első pártnapja a Lenin körúton (akkor Teréz krt. 7.). A VI. kerületi direktórium tagjai: *Geréb Imre, Kollin Zsigmond, dr. Tarchy Leó, Kertész Jenő, Nagy Béla, Gallai* (Goldberger) *József, Leél Leó, Szijjártó Lajos* és mások.² Ettől kezdve szerdánként tartották a kerület hat alapszervezetében a pártnapokat. A kerületi pártvezetőség szoros — irányító — kapcsolatot tartott a március 28-án kinevezett munkás-elöljáróval, *Brunner József*-fel, majd a tanácsválasztások után a kerületi munkás- és katonatanács vezetésével.

Április elején megkezdődött az állami- és társadalmi rend forradalmi átalakítása. 2-án megjelent a Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmánya — a véglegesen a június 12—13-i pártkongresszuson, illetve a 14—23-án tartott Tanácsok Országos Gyűlésén hagyták jóvá — *A kapitalista termelési és társadalmi rend megszüntetése és a szocialista termelési és társadalmi rendszer megteremtése* címen, kiegészülve a gyárak, a lakóházak és a nagybirtokok államosítási rendeleteivel. Mindezt az ország dolgozó népének kellett jóváhagynia és megerősítenie az április 6—8-a között megtartandó tanácsválasztásokon. Budapest kerületeiben 7-én tartották a választásokat. 1912-ben, a régi képviselőválasztásokon csak 17 027 (a lakosság nem egészen 11⁰/₀-a) volt a VI. kerületben választók száma; a tanácsválasztásokon több mint ötször ennyi, 96 616 fő. A VI. kerület a Budapesti Munkás és Katonatanácsba (melynek 500 tagja volt) 89 tagot küldött. Ennél több szavazó és küldött csak a VII. kerületben volt.

A VI. kerületi munkás- és katonatanács április 9-én tartotta alakuló ülését a Teréz (Lenin) krt. 7. sz. alatti épületben. Elnöke *Nagy Béla*, társelnöke *Kovács Balázs*, titkára *Szabó Károly*, jegyzője pedig *Goldschmidt Sári* lett. Tagjai között szerepeltek a budapesti tanácsba küldött *Alpári Gyula, Czóbel Ernő, Fiedler Rezső, Gallai* (Goldberger) *József, Szabados Sándor, Hevesi Gyula, Révai József* — akik a munkásmozgalomnak később is jelentős személyiségei voltak —, de itt választották még pl. *Rónai Zoltánt, Kabók Lajost* és *Peyer Károlyt* is.³ A VI. kerületi Munkás- és Katonatanácsnak — mint a helyi tanácsoknak általában — nagyfontosságú szerepe volt a Tanácsköztársaság gazdasági, szociális és kulturális programjának gyakorlati megvalósításában.

A VI. kerületi tanács és a lakosság között kialakított közvetítő szerv volt a házbizalmiak (*bizalmi férfiak*) szervezete, amelynek nagy szerepe volt a lakosság mindennapi életének alakításában. Ők osztották ki — a családok lélekszáma szerint — az élelmiszerjegyeket, az áru (pl. textil, dohány, cipő, stb.) utalványokat, a részlet-

1 A Terézváros munkásmozgalma. Szerk. *Szinai Miklós*, Bp., MSZMP VI. ker. Bizottsága, Bp. 1970. 69. old.

2 Vörös Újság, 1919. III. 29. 8. old.

3 Népszava, 1919. IV. 10. 8. old.; IV. 12. 5. old.

re vásárolható bútor utalványokat, javaslatokat tettek a kiutalandó lakásokra stb. A lakbért — a házfelügyelőkkel együtt — ők szedték össze és fizették be az államosított bankba — a VI. kerületben az Andrassy úti MOKTÁR-fiókba. A párt és a tanács ellenőrzést gyakorolt a bizalmi férfiak munkája felett, hogy vissza ne éljenek széles jogkörükkel. Erre szükség is volt, mert kiderült, hogy az április eleji házbizalmi választásokon az osztályellenesség is befurakodott a bizalmiak testületébe. Ezért még április 16-án tanácsi határozat született a Terézvárosban, amely „a megejtett összes házbizalmi választásokat érvénytelennek jelenti ki. E hó 18-ig minden ház lakói tartoznak új bizalmi választani...⁴”

A kerületi — így a VI. kerületi — tanács döntő szerepet játszott a termelési és elosztási, valamint a kulturális és a szociális kérdésekben; az államosított nagyüzemek természetesen közvetlenül az illetékes népbiztosságok alá tartoztak. A nem jelentéktelen kisipari termelés — az iparengedélyek kiadása, áruhitelk és bérkölcsönök folyósítása — azonban, hasonlóképpen (s különösen május után, amikor a fővárosban az élelmezési kérdések mind súlyosabbá váltak) a 100 négyszögölnél nagyobb zöldterületeken a mezőgazdasági és állattenyésztési termelés feltételeinek megteremtése a kerületi tanácsokhoz tartozott. A Terézvárosban a tanácsnak tíz elárúsító bódéja volt és júniusban — az Élelmezési Diktatúra országos bevezetése után — rendeletekben írta elő, hogy a zöldterületek termékefeleslegét, mind az egyéni termelőket, mind a szövetkezeteket, a tanács vásárolja fel és árusítja kizárólagos joggal. A VI. kerületi tanács 1919. július 14-i ülésén is a lakosság ellátása volt az egyik főkérdés, ahol *Hinorányi József* tanácsstag kijelentette, hogy „falun ipari cikkekre van szükség és nem pénzre.”⁵ Ez az Országos Proletár Árucseré éppen kibontakozó kísérletének támogatása volt, amit az időhiány és a termelés elmaradottsága már nem engedett kibontakozni.

A tanács szociális tevékenységének egyik fő területe a lakáselosztás volt. E téren előnyben voltak a vöröskatonák családjai. Eközben gondoskodni kellett az erőszakos foglalások felszámolásáról, hogy a valóban jogosultak juthassanak a lakásokhoz. A szociális gondoskodás másik nagy területe a gyermekfoglalkoztatás volt: ingyen fürdő, napközi ellátás, nyaraltatás, gyermekvédelem stb.

A kulturális kérdésekben ugyancsak jelentős kezdeményezések születtek. Az Operaházban és a Zeneakadémián a munkások számára számos előadást tartottak. Áprilistól kezdve *Bartók*, *Dohnányi*, a *Waldbauer-Kerpely* vonósnégyes, sőt a Budapestre látogató *Huberman Bronislaw* adott többek között hangversenyeket. Az operettszínházat gyermekszínpaddá alakították át. Képzőművészeti kiállítások egész sorát rendezték, pl. *Vaszary János*ét az Ernst Múzeumban.⁶

A helyi párt-, állami- és tanácsszervek tehát a Terézvárosban is hatalmas erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy a dolgozó néptömegeket mind anyagilag, mind pedig kulturálisan felemeljék, emberi körülmények közé helyezték. A Tanácsköztársaság 133 napja azonban nagyon rövid és válságokkal terhes időszak volt ahhoz, hogy mindez megvalósulhasson. A szociális és kulturális politikát mind kényszerűben váltotta fel a honvédelem katonai feladata, s a VI. kerület ebből a küzdelemből is kivette a részét.

Március 25-én jelent meg a forradalmi kormányzótanács rendelete a Vörös Hadsereg létrehozásáról. Március 29-én tartották az első fővárosi toborzónnapélyt az Operaházban, s a hadsereg nagyobb felvonulásai, díszszemléi nagyrészt ugyancsak a kerület főútján, az Andrassy úton (Népköztársaság útján) folytak le. Ilyen volt az április 6-i toborzó felvonulás, amely a Milleneumi emlékműnél zárult, ahol *Bajor Gizi*, *Beregi Oszkár*, *Paulay Erzsébet*, *Fedák Sári* szavaltak és kórus mutatta be *Zerkovitz Béla* toborzódalát.⁷ Még nagyobb jelentőségű volt a román királyi hadsereg április 16-i támadása és a gyári ezredek felállítására vonatkozó rendelet után, április 23-án ugyannyi lefolyt díszszemle, amelyen a Tanácsköztársaság vezetői — *Kun Béla*, *Szamuelyi Tibor*, *Garbai Sándor* és mások előtt — 15 000 frontra induló gyári munkás vonult fel.⁸ Itt kell megemlíteni az ugyancsak a VI. kerületben lévő Marx—Lenin-házban csoportosuló nemzetközi pártsekcik tevékenységét is. Az I. nemzetközi ezred — amely főleg fiatal orosz és ukrán hadifoglyokból állott — a szovjet kormány, *Csicserin* külügyi népbiztos felhívására már március végén 1500 vöröskatonával állt

4. U. o., IV. 16. 11. old.

5. Párttörténeti Intézet Archivuma 600 f. 3/14. 59—60. old.

6. Néprajalom, 1919. III. 21. 15. old.; Világ, IV. 10. 5. old.; Új Idők, VI. 20. 20. old.; Magyarország, IV. 9. 7. old.

7. Erdekes Újság, 1919. IV. 10.

8. Vörös Katona, 1919. IV. 24. 3. old.

készen a Tanácsköztársaság megvédésére. Hamarosan megalakult a második nemzetközi ezred is, főleg német és osztrák internacionalisták részvételével.

Természetesen maga a VI. kerület lakossága — mindenekelőtt munkássága — is résztvett ezekben a honvédelmi megmozdulásokban. A román támadás után, április 20-án a VI. kerületben 11 helyen rendeztek toborzógyűléseket; a toborzóirodák a pártszervezetek helyiségeiben voltak. Júniusra már 10 toborzóiroda működött a kerületben. Ekkor döntöttek úgy — a többi tanácshoz hasonlóan —, hogy a tanácsstagok fele kimegy a frontra. A kerület — főleg angyalföldi — gyáraiból áprilisban három zászlóalj munkáskatoná csatlakozott a román intervenciók ellen felvonuló Vörös Hadsereghez, ami az összes — tizenhatszáz — zászlóalj egyhatod részét képviselte.⁹

Politikai, de — mint következményei mutatták — nagymértékben honvédelmi jelentőségű volt az a hatalmas tömegmozdulás, amelyre május elsején az Andrássy (Népköztársaság) úton került sor. Ez a Magyarországon első szabad május 1-i tömegtüntetés — a maga 600 000-es felvonulójával — eldöntötte, hogy a Tanácsköztársaság szembefordul az imperialista — román és cseh-szlovák — intervencióival. A győnyörűen — vörös zászlókkal, szobrokkal, jelszavas táblákkal, festményekkel — feldíszített Andrássy-úton menetelő százazrek a tanácshatalomra szavaztak, s a már Szolnoknál álló román királyi hadsereggel szemben kimutatták a magyar dolgozó nép valódi akaratát. Ez a tömegdemonstráció kisebbségre szorította a kormányzótanács jobboldali megadásra hajlamos tagjait, és a Budapesti Munkás- és Katonatanácsra támaszkodva elrendelte a már ismeretes toborzást és az intervenció visszaszorítását.

Nem szabad elfelejteni a magyar tanácshatalom gondjait — amelyeket korábban elsősorban mint élelmezési nehézségeket láttunk —, amelyekhez a belső ellenforradalmi megmozdulások is csatlakoztak. Az ezidőben Kalocsa környékén kitört ellenforradalmi lázadást a kormány leverte, de június 24-én már Budapesten is kitört egy — a ludovikások által megindított — ellenforradalmi felkelés. Ennek a Terézvárosban kettős következménye volt. A Hungária-körúti Engels-laktanyában ellenforradalmi megmozdulás kezdődött, amelyet azonban egyetlen ember, *Tar Elemér*, a VI. kerületi munkástanács tagja „vert le”, felvilágosítván a katonákat, hogy nem katonai gyakorlatról, hanem ellenforradalomról van szó. Ezzel a tettével „az Engels-laktanyában 44 (ellen) forradalmi tisztet toppolt le”.¹⁰ Még jellemzőbb volt azonban a kerület forradalmi beállítottságára amit *Vágó Béla* népbiztos írt le. „Az ellenforradalom kitörésekor a Váci útra siettem. Nem volt riadó, ... a munkászászlóaljokat nem lehetett értesíteni. A gyárak dolgozói mégis összesereglettek és rövid tanácskozás után fegyvert fogtak. Az összes gyárakban már felfegyverkezve találtam a munkászászlóaljakat ...”¹¹ A ludovikások elleni harcban résztvett a VI. kerületi tanácsstag, Gallai (Goldberger) József is,¹² ő vezette az első támadást.

A belső ellenforradalom tehát csődöt mondott, a külső imperialista túlerő azonban győzött a Magyar Tanácsköztársaság felett. A Clemenceau-jegyzék ígérete ellenére a román hadsereg tovább támadt, s július végén újra átkeltek a Tiszán. Augusztus 1-én lemondott a tanácskormány. Ezen a napon érkeztek az ellenforradalmi román királyi csapatok a VI. kerületbe — a Nyugati pályaudvarra.

Tolnai György

A leghívebben mindhalálig

Kétszáz évvel ezelőtt, 1779. május 11-én esett el az észak-amerikai polgári forradalom és függetlenségi háború magyar résztvevői közül a legmagasab rendfokozatot és beosztást elért *Kováts Mihály*. A születő Egyesült Államokért vívott küzdelmekben való részvétele és hősi halála máig elevenen él az Újvilág közvéleményében. Mások mellett elsődlegesen *Póka-Pivny Aladár* (1881—1976) publikációi nyomán szülőföldje közvéleménye előtt sem ismeretlen életpályája. *Póka-Pivny Aladár* öt évtizedes kutatásából származó óriási tudományos hagyatéka ma már árnyaltabb kép megfestésére is módot nyújt. Ennek alapján kívánja ez az írás feleleveníteni Kováts Mihály életét.

Kováts Mihály származását és ifjúkorát még ma is csak hézagosan ismerjük. Szülőhelyét Karcagújszállásban, a mai Karcagban jelölte meg, ezek szerint privilégizált

⁹ A Terézváros munkásmozgalma. I. m. 68. old.

¹⁰ Párttörténeti Intézet Archivuma. Id. hely, 45. old.

¹¹ Vörös Újság, 1919. VI. 27.

¹² Magyar Ifjúság, 1959. III. 21. 8. old.